

Војна обавеза и алтернативно служење војног рока

УДК : 342.742 : 355.212

Др Миливоје Росић, потпуковник

Војна обавеза дефинише се скупом правила и поступака који се односе на ангажовање војних обвезника у обуци, припреми и одбрани земље. Систем војне обавезе формирају структуре војске и друштвене заједнице, које тек као целина обезбеђују њено остваривање. Такође, војна обавеза као функција инструмент је у логистичком систему обезбеђења обученог старешинског и војничког састава, као ресурса за попуну мирнодопских и ратних јединица.

Развој и доградња система војне обавезе не остварују се спонтано и стихијски, већ се планирају, усмеравају и усклађују с потребама и могућностима земље.

У раду је разматрано функционисање система војне обавезе у нормалним условима и утицај алтернативног служења војног рока на систем у целини.¹

Увод

У већини земаља света, односно у свим земљама у којима су ратне армије веће од мирнодопских армија, војна обавеза је основни начин попуне оружаних снага. Убрзаним развојем ратне технике и наоружања и њиховим утицајем на физиономију и начин вођења рата² није потиснут значај човека као чиниоца оружане борбе јер савременом техником и наоружањем успешно могу да рукују само специјалисти. То значи да су армије будућности, управо армије технике и специјалиста. Отуда, војна обавеза, чијим се спровођењем обезбеђују потребни квантитет и квалитет попуне, а тиме одабирање и оспособља-

¹ Скраћивањем дужине алтернативног служења војног рока у односу на редовно тај начин служења војног рока може да се учини привлачнијим.

² Технологија је на три начина изменила физиономију и начин вођења рата: 1) повећала је убојност на бојишту, 2) изменила је димензије бојишта од линеарних ка нелинеарним, и 3) изменила је потребе и избор људства („Билтен превода“, ЦВНДИ, 1998–2000, стр. 116).

вање људи да сигурно и зналачки користе савремену технику и наоружање, једно је од основних питања у развоју и организацији свих армија света. Осим тога, треба узимати у обзир чињеницу да су обученост и оспособљеност људства, уз обезбеђење потребног нивоа мирнодопске и ратне попуне војске, један од најзначајнијих чинилаца њене борбене готовости. Међутим, у последњој деценији 20. века бројне пацифистичке организације, покрети и верске секте, под изговором залагања за фундаментална људска права, настоје да, уместо опште војне обавезе, уведу и могућност алтернативног служења војног рока. Код нас се тај начин служења војног рока за сада примењује на основу коришћења права приговора савести, и то само у периоду извршавања регрутне обавезе, али је све чешће залагање појединих невладиних организација за коришћење тог права и у осталим фазама обављања војне обавезе.

Идеолошка основа приговора савести заснована је на идеји одбијања да се учествује у убијању других људи. Међутим, при томе се често занемарује чињеница да се то право веома лако може и злоупотребити, што би знатно отежало функционисање једног сложеног и динамичног система какав је систем војне обавезе. Самим тим, и одлучивање о захтевима за алтернативно служење војног рока веома је деликатно, нарочито када постоји уверење да је држава у опасности и када је управо најзначајније да се обезбеде потребни људски потенцијали, односно одговарајући број обучених војника.

Настанак и развој војне обавезе

Појам *оружане силе* настао је још у првобитној заједници. Наиме, у најстарије време оружану силу чинили су припадници племена способни да са оруђима за рад учествују у оружаном сукобу. Међутим, настанак оружане организације везује се за развој робовласничких односа. Наоружани одреди из тог доба попуњавани су из редова слободних грађана, већином занатлија и сељака. У каснијем периоду, са појавом стајаћих (најамничке) војски, променио се и начин њихове попуне, односно војска је све чешће попуњавана плаћеницима и добровољцима, а *општи народни позив* примењивао се само у случају крајње опасности.

Систем попуне заснован на војној обавези произишао је из феудалних друштвених односа, због чега је у том периоду имао и одређених ограничења.³ Касније, са појавом најамништва, потпуно је укинут феудални позив, али су тај начин попуне могли да примене само бога-

³ На самом почетку био је карактеристичан општи народни позив. Међутим, даљим развојем феудализма сужена је база попуне само на феудални (вазални) позив. Кметовима се оружје није давало из бојазни да га могу употребити у борби против властеле.

ти владари и феудалци.⁴ Развој робно-новчане привреде, распад феудалних друштвених односа и формирање централистичких држава довели су до великих промена како у организацији оружаних снага, тако и у начину њихове попуне. Развој капиталистичке привреде и јачање економије омогућили су постепени преображај најамничких војски у стајаће војске.⁵ Прво су формиране мирнодопске кадровске армије, које су касније прерастале у масовне националне армије и могле да се попуне само на основу опште војне обавезе.

Увођење опште војне обавезе у појединим земљама често је погађало најсиромашније грађане, јер се нису могли откупити или наћи плаћену замену, а јединице попуњене на тај начин могле су да функционишу само уз предузимање строгих мера дисциплине и дрила, па је њихово држање изискивало велике трошкове. Међутим, и поред тога, формиране националне армије постојале су све веће и веће, и утростручене су до краја 19. века.

Стварању масовних националних армија у раздобљу између Француске револуције и Првог светског рата претходило је *uvoђење опште војне обавезе у већини земаља*,⁶ а кадровске армије постале су школе за обуку грађана и за њихово оспособљавање и припрему за рат. На тај начин обезбеђивано је резервно људство за попуну јединица, које су се формирале на оглас мобилизације ратних јединица, чиме је омогућено скраћивање активне војне службе. Такође, тиме је наметнута потреба за сталним праћењем и усклађивањем система војне обавезе са евентуалним друштвеним променама, будући да је већ тада војна обавеза постала важна функција⁷ попуне војске, а тиме и система одбране земље. Увођењем опште војне обавезе и усавршавањем система војне обавезе у целини наметнута је и потреба усавршавања његових подсистема⁸ (регрутна обавеза, служење војног рока и обавеза служења у резервном саставу), уведена је евиденција војних обавезника (картотека), почела је да се планира попуна мирнодопских и ратних јединица (у даљем тексту: мирнодопска и ратна попуна) и да се школује резервни старешински кадар.

С обзиром на масовност ратних армија и потребу да се у њима у одређеном тренутку нађе мноштво обучених војних обавезника, мирнодопске армије су све више постајале школе у којима је обезбеђиван

⁴ Најамничке војске су биле мале – ретко су имале више од неколико хиљада оклопника.

⁵ У епохи стајаћих војски дотадашњи најамници су претворени у војнике плаћенике за дугогодишњу службу.

⁶ До краја 19. века у већини држава уведена је општа војна обавеза.

⁷ „Скуп послова (делатности) којима се обављао део задатака у оквиру општег задатка називамо функцијом“ (Б. Јовановић, *Увод у теорију војног руковођења*, ВИЗ, Београд, 1984, стр. 8).

⁸ У системском прилазу решавања одређења проблема појам функције се често користи за групу сродних или појединачних активности које реализује организациони систем, а сложене функције се декомпоњују на подфункције.

потребни ниво ратне попуне. Али, и мирнодопска попуна се непрестано морала прилагођавати одговарајућем начину извођења обуке, која је временом постајала све разноврснија и сложенија. Разлике су се посебно испољавале између видова војске (копнена војска, РВ и ПВО и ратна морнарица), али и између појединих родова и служби. Специфичности видова, родова и служби наметнуле су потребу да се и у оквиру њих одреде одговарајуће специјалности, што је условило да се приликом њихове попуне и, у оквиру њих, за одговарајуће специјалности специјално одабира људство.

У садашње време војна обавеза (слично као и пореска обавеза) инструмент је друштвене заједнице. То су, пре свега, административна акта која се доносе на основу закона и прописа заснованих на законима ради регулисања или остварења утицаја на обезбеђење што повољнијих услова за реализацију функција земље које су од заједничког интереса.⁹ У том случају војна обавеза је инструмент у систему одбране земље.

Мноштво формацијских места и различитих војноевиденционих специјалности (ВЕС) у савременим армијама, с једне стране, и хетерогеност регрутне популације, с друге стране, чине неопходним стално праћење и осавремењавање система војне обавезе. *То подразумева да се војна обавеза посматра као стручна и научна делатност у оквиру које се обезбеђује да сваки човек – регрут, дође на право место, што касније значајно олакшава и убрзава његово оспособљавање за одбрану земље. У вези с тим, а с обзиром на то да је систем војне обавезе, у суштини, основа целокупне надградње у области обезбеђења потребних људски потенцијала за одбрану земље, неопходно је да се, према ситуацији у окружењу система, потребама и могућностима, стално дограђује и усавршава.*

Систем војне обавезе

Опште одредбе

Нови облици оружане борбе, који се огледају кроз појачано психолошко-пропагандно дејство, примену електронике, рат са дистанце и доминантно ангажовање ваздухоплова и ракетних система, као и кроз увођење у наоружање савремених техничких (убојна) средстава високе технологије (интелигентно оружје), чине неопходним да сви субјекти који учествују у тој борби буду *врхунски обучени*, мотивисани и *спремни за максимално психофизичко напрезање*. То условљава и стално аналитичко праћење стања у окружењу, као и сталну доградњу и усавршавање система војне обавезе и система одбране у целини.

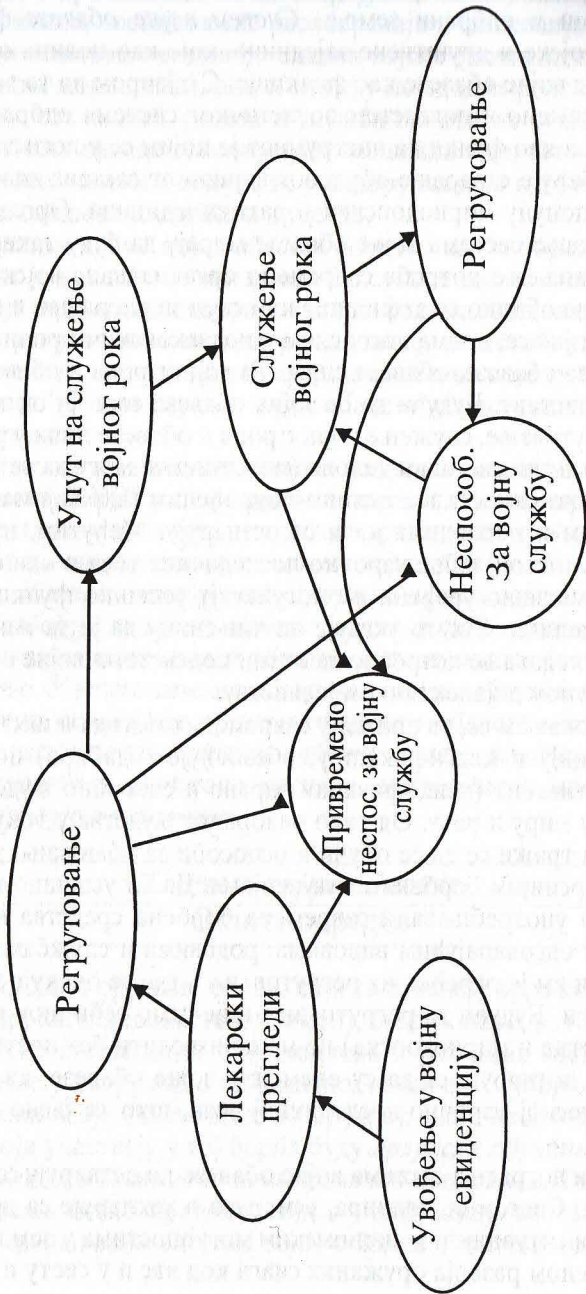
⁹ Стеван Куколеча, *Организацијско-пословни лексикон израза, појмова и метода*, „Рад“, Београд, 1986, стр. 493.

Војна обавеза, као функција система одбране земље, дефинише се скупом правила и поступака у ангажовању војних обавезника у обуци, припреми и одбрани земље. Систем војне обавезе формирају структуре војске и друштвене заједнице, које као целина обезбеђују остваривање војне обавезе као функције. С обзиром на то да је тај систем истовремено и подсистем логистичког система одбране земље, војна обавеза као функција инструмент је којим се у логистичком систему обезбеђује стварање обученог војничког састава као основног ресурса за попуну мирнодопских и ратних јединица. Организација и функционисање система војне обавезе морају да буду такви да обезбеђују задовољење потреба савремено организоване војске. Систем војне обавезе обично се дефинише као скуп мера, радњи и поступака на основу којих се, према законским и подзаконским прописима, обавља регрутна обавеза, обавеза служења војног рока и обавеза лица у резервном саставу. Будући да се војна обавеза састоји од три подсистема (регрутовање, служење војног рока и обавезе лица у резервном саставу),¹⁰ и њени саставни делови (подсистеми) могу да се представе као релативно самосталне целине с одређеним садржајима, прописаним начином и периодима када се остварују. Међутим, између тих подсистема постоји више узрочно-последичних веза и односа који су такође нормативно уређени и омогућавају успешно функционисање система у целини. Све то указује на чињеницу да је за њихово комплексно сагледавање потребно да се сви подсистеми војне обавезе налазе у потпуном дијалектичком јединству.

Регрутовањем се, уз примену савремених метода и инструмената, кроз селекцију и класификацију, обезбеђује (одабира) поуздан регрутни контингент (психофизички здраво и способно људство) ради попуне ВЈ у миру и рату. Од тако одабраног људства у току служења војног рока тражи се да се обучи и оспособи за обављање задатака и у најразноврснијим борбеним ситуацијама. Да би успешно користили и ефикасно употребљавали савремена борбена средства војници се обучавају у одговарајућим видовима, родовима и службама, односно за ВЕС који им је одређен на регрутовању – где се очекује да ће бити најуспешнији. Будући да регрутовање није само себи циљ и да се попуна ВЈ (ратна и мирнодопска) не може изводити без претходног регрутовања, потврђује се да су елементи војне обавезе, као сложене целине, у тесној узрочно-последичној вези, што се јасно уочава на шеми 1.

Развој и доградња система војне обавезе не остварују се спонтано и стихијски. Систем се планира, усмерава и усклађује са друштвено-политичком ситуацијом и економским могућностима у земљи, достигнутом степеном развоја оружаних снага код нас и у свету и усвојеном

¹⁰ Ти подсистеми сачињавају систем војне обавезе тек када су међусобно повезани и уклађени.

концепцијом (доктрином) одбране земље. Дакле, само на тај начин, односно континуираном доградњом целокупног система или појединих његових делова могу да се изнађу најповољнија решења (концепцијска, доктринарна, организацијска, финансијска итд.), која су у функцији остваривања најбољих резултата у одређеном времену.¹¹ Међутим, због специфичности и комплексности система војне обавезе, у тражењу најцелисходнијих решења у пракси (посебно у домену високе ефикасности и поузданости система у целини) најчешће се дограђују поједини његови елементи, а пре свега система регрутовања и служења војног рока који су најдинамичнији. Наиме, ти системи, као динамички и отворени, такође се састоје од подсистема (области) – организационих целина,¹² у којима се свака промена директно рефлектује на квантитативно и квалитативно стање попуњености мирнодопских и ратних јединица Војске, а тиме и на њихову борбену способност.

Страна искуства у организацији система војне обавезе

Систем војне обавезе уређује се у свим земљама уставом и посебним законом, а по устројству и начину функционисања система војне и регрутне обавезе карактеристично је више земаља.

Италија. У Италији војна обавеза је општа и може се одслужити у војсци, војној полицији, ватрогасним бригадама или полицији. Дужина служења војног рока износи 20 месеци. Регрутовање је у надлежности провинцијских уреда за регрутовање, који имају савете и повереништва и регионалне војне округе, који су у саставу оружаних снага. Специфично је да регрутовање за потребе КоВ и РВ обављају провинцијски уреди за регрутовање, а за РМ њени посебни органи. Регрутовање се обавља након шеснаесте године живота, а упућивање на служење војног рока по завршетку средње школе, односно по завршетку више или високе школе. Регрутни контингент, због смањеног наталитета, у последњих неколико година значајно је смањен. Војници који из верских и других разлога одбијају да носе оружје, као и они који се изјасне за „дивилно служење“ војног рока, војни рок служе 20 месеци (у помоћним органима, санитетским јединицама и установама, државној ватрогасној и шумској служби итд.). Регрути се на служење војног рока упућују сваког месеца, тако да јединица у току месеца прима регруте и отпушта ислуженике, чиме се обезбеђује већа попуњеност и виши ниво борбене спремности.

¹¹ Н. Ђокић, *Систем регрутовања и попуње мирнодопске ЈНА војничким саставом и предлози за доградњу постојећих решења* (испитна тема за чин генерал-мајора), Београд, 1991.

¹² Увођења у војну евиденцију лекарских прегледа и регрутовања.

Од 1991. године уведено је служење војног рока на територијалном принципу (осим појединих ВЕС-ова). То је изазвало и одређене промене у систему регрутовања, знатно смањило трошкове, олакшало прилагођавање регрута и побољшало попуну ратних јединица. У вези са служењем војног рока у ОС Италије, у наредном периоду се предвиђа комбинација обавезног служења војног рока и служења „по уговору“. Једно од предложених решења јесте служење на „добровољној“ основи и „по уговору“, али тај предлог италијански парламент за сада није прихватио. Такође, постоји идеја да се војни рок скрати и да се за помоћне дужности и службе у ОС примају и жене.

Грчка. Војна обавеза у Грчкој је општа, и од ње не може бити изузет ниједан појединац. Дужина служења војног рока износи од 21 до 23 месеца. Регрутовање је у надлежности војнотериторијалних органа. За устројавање и ажурно вођење спискова мушких лица до 18 година одговорни су представници месних власти. Регрутна обавеза почиње у 18. години живота, регрутовање се обавља у 20, а упућивање на служење војног рока у 21. години живота. Способност за војну службу одређује се после завршених лекарских прегледа, када регрут може да буде оцењен као способан за војну службу, способан за помоћне службе и неспособан. Регрути који су способни за војну службу подвргавају се процедури психијатријског испитивања ради одабирања за видове, родове, службе и специјалности.

Француска. У Француској послове војне обавезе у целини (по читавој дубини система) обављају специјализовани војни органи, који су у надлежности Генералштаба ОС а придодати су Генералштабу Коппене војске.¹³ Дужина служења војног рока износи 20 месеци. Поред централне службе за регрутовање при Генералштабу КоВ-а, на територији сваке војне области постоји и дирекција (управа) за регрутовање или више бироа за регрутовање и један или два регрутна центра. Биро за регрутовање је највиша војнотериторијална организација, која се састоји од четири одсека. Сваки одсек обавља групе послова везаних за војну обавезу: Први одсек – послове регрутовања, Други одсек – евиденцију резерве, Трећи – послове мобилизације, и Четврти одсек – административно-техничке послове.

Политика коју спроводи Француска и која би се могла применити и у другим земљама јесте тзв. добровољно служење дужег војног рока. Према закону, војници у ОС Француске могу добровољно да продуже редовни војни рок од 12 до 24 месеца. На тај начин се обезбеђује око 10 одсто укупног броја војника на служењу војног рока. Међутим, око 25 одсто од укупне регрутне популације не служи војни рок (због болести, као храниоци породице или из других разлога).

Велика Британија. За све видове оружаних снага Велика Британија потпуно обезбеђује људство на основу система добровољног ја-

¹³ Пословима везаним за војну обавезу баве се старешине Коппене војске.

вљања и служења у војсци.¹⁴ Преласком са обавезног на добровољно служење војног рока, да би се што већи број младића привукао за службу у професионалној војсци, Влада и Министарство одбране предузели су више конкретних мера. Једна од најзначајнијих и најефикаснијих мера била је јака и опсежна пропаганда за служење у британским оружаним снагама. Поред тога, почело се са напуштањем британске традиционалне круте дисциплине, која се сводила првенствено на спољне ефекте. У војсци је уведен веома опсежан програм обуке и образовања, као и програм преобуке старијих војника за неке службе у цивилном сектору. Војници су, према годинама стажа, разврстани у класе. Резултат преласка Велике Британије са класичног система опште војне обавезе на добровољну службу у професионалној војсци било је, углавном, смањење оружаних снага и побољшање економског положаја професионалних војника.

Савезна Република Немачка. У Савезној Републици Немачкој војној обавези подлежу сви мушкарци од 18 до 45 година живота, с тим што се на служење војног рока упућују до навршених 28 година живота (изузетно до навршене 32 године). Међутим, грађани се у неким ситуацијама могу ослободити служења војног рока или војне обавезе уопште. Такође, постоји могућност да војни обвезници у одређеним условима (пре или за време служења војног рока) затраже да не буду војни обвезници. У том случају се ослобађају војне обавезе, али постају цивилни обвезници. Дужина служења војног рока износи 10 месеци.

Организација регрутне службе је веома децентрализована, са много локалних комисија које имају приличан степен аутономије. На регрутним пословима заједно раде цивилна и војна лица. Савезна Република Немачка је војнотериторијално подељена на шест војних округа. У једном периоду место за служење војног рока одређивано је по принципу лутрије, али су се многи војни обвезници жалили на правилност таквог система, па је измењен. Род и вид одређују регрутне комисије¹⁵ на основу резултата медицинских прегледа. На територији сваког среза образује се једна или више регрутних комисија.

Према способности за војну службу регрути се деле на шест категорија: 1) способан за специјалне задатке; 2) неспособан за специјалне задатке; 3) ограничено способан за војну службу у мањој мери; 4) подлеже обавезној војној служби у миру; 5) ограничено способан у већој мери, и 6) трајно неспособан за војну службу.¹⁶

¹⁴ Са изузетком периода од 1948. до 1960. године.

¹⁵ Регрутне комисије се састоје од три члана и у њихов рад нико нема право да се меша.

¹⁶ Војни обвезници који одмах након регрутације не буду упућени на служење војног рока морају увек да буду спремни да у случају потребе ступе у армију.

Сједињене Америчке Државе. У Сједињеним Америчким Државама организација регрутовања је самостална, а њен руководилац је за свој рад непосредно одговоран председнику Сједињених Држава. Основни задатак система регрутовања јесте да ажурирањем спискова потенцијалних људских ефеката осигура људство за попуну видова оружаних снага одређене јачине. Целокупна организација регрутовања је на цивилној основи. Војна лица се појављују само у националним и државним штабовима.

Регрутне комисије имају задатак да уписују и разврставају регруте и да ажурно воде евиденцију – спискове уписаних. Регрути се разврставају по групама и подгрупама и према физичким способностима. Приликом разврставања у групе издвајају се: група расположивих регрута за упућивање у армију, група за служење војног рока, група лица која одгађају службу итд. Подгрупе се формирају у оквиру групе и обухватају разне категорије регрута: ђаке, студенте, пољопривреднике, владине функционере, лица без деце, и слично. Приликом разврставања регрута према оцени здравствене способности помажу санитарски саветници, а сви остали послови у вези са регрутовањем обављају се после ступања регрута на служење војног рока.

Русија. У Русији је општа војна обавеза већ постала део војне традиције. Међутим, на основу Закона о општој војној обавези, последњих година, све већем броју руских младића омогућује се да војну обавезу одложе за одређено време или да се од ње потпуно ослободе. Дужина служења војног рока износи две године, односно годину за регруте дипломиране студенте.

Регрутовање грађана за војну службу обавља се два пута годишње (мај–јуни и новембар–децембар) према посебним наредбама Министарства одбране. Регрути који су привремено одсутни из места становања дужни су да се после објаве регрутације одмах јаве надлежним органима где се воде у евиденцији. Установе које се баве регрутацијом централизоване су и под строгом су контролом оружаних снага, иако у најнижим регрутним установама могу да раде и цивили. За спровођење регрутације у рејонима (градови) формирају се регрутне комисије, одговарајућег састава, које након обављених лекарских прегледа младићима саопштавају оцену способности и одређују одговарајући род, односно службу.

Пољска. У Пољској је систем војне обавезе заснован на законским одредбама о општој војној обавези према којима војној обавези подлежу сви мушкарци од 18 до 60 година старости. Дужина служења војног рока износи 18 месеци. Младићи се регрутују у 18. години живота, а послове регрутовања обављају надлежни војнотериторијални органи. Регрути се на служење војног рока упућују у 19. години, а у изузетним случајевима служење војног рока може се одложити до 24. године старости. Ако је регрут из неоправданих разлога избегао вој-

ну обавезу, на служење војног рока може бити позван и до 28 година старости.¹⁷

Регрутовање се обавља четири пута годишње: у априлу и октобру (главно регрутовање), када се регрути упућују директно у јединице, и у јануару и јулу за кандидате који се упућују у подофицирске школе и на одређене специјалности.¹⁸ Регрути могу служити и замену службу (цивилно служење војног рока у трајању од 27 месеци).¹⁹

У делокруг рада регрутних комисија спада: испитивање здравственог стања регрута, одлучивање о њиховој способности за војну службу, одлучивање о одлагању војне службе и одређивање рода – службе регрутима. Приликом доношења одлуке о способности за војну службу, регрутна комисија укључује регруте у једну од следећих категорија: „А“ – способан за војну службу; „Б“ – привремено неспособан; „Ц“ – ограничено способан; „Д“ – неспособан за војну службу за време мира, и „Е“ – трајно неспособан за војну службу.

Чешка Република. У чешкој армији на пословима војне обавезе раде официри опште војне специјалности, који се за позив припремају на посебним курсевима. Поред тога, у војним академијама постоји организацијско-мобилизацијска катедра, на којој се изводи настава из области војне обавезе. Дужина служења војног рока износи 12 месеци.

Организација регрутне обавезе у чешким ОС слична је нашој. На свим командним нивоима постоје органи за регрутовање. Регрути се пре регрутовања уводе у војну евиденцију и обављају лекарске прегледе у цивилним здравственим установама. За време регрутовања лекари регрутне комисије обављају њихову целокупну здравствену обраду. Улога цивилних институција у војној и регрутној обавези своди се на учешће у устројавању и вођењу евиденције војних обвезника (месни одбори), спровођењу предрегрутних лекарских прегледа, учешћу у саставу регрутних комисија (један представник органа власти и два лекара) и обезбеђењу потребних просторија и инвентара за регрутовање.

Румунија. Систем војне обавезе у Румунији регулисан је Законом о припреми становништва за одбрану. Законом је предвиђено да је његово непосредно спровођење у надлежности Здруженог генералштаба румунске армије, а остварује се преко Организацијско-мобилизацијске управе и војнотериторијалних органа. Дужина служења војног рока износи 12 месеци, у морнарици 18, а за дипломиране студенте шест месеци. Влада, према Закону, одређује дужину и начин слу-

¹⁷ Решење о одлагању доноси регрутна комисија. Уколико се регрут из оправданих разлога не упути на служење војног рока до 28. године старости, више се не позива.

¹⁸ Око 70 одсто регрута упућује се директно у јединице, а око 30 одсто у разне школе, на курсеве, и слично.

¹⁹ Одлуку о цивилном служењу војног рока, на молбу регрута, доноси рејонска комисија.

жења војног рока, категорију лица које се изузимају од војне обавезе или служења војног рока, границе трајања и престанка војне обавезе и све остало што има законски карактер у вези с тим питањем.

Здружени генералштаб румунске армије је орган који прописује време регрутовања, позивање на служење војног рока, контингенте за поједине видове и родове, здравствене и друге услове, као и све остале послове који се односе на регрутовање и поуну румунске армије у миру и рату. Регрутни центри су организовани на нивоу жупанија (окрузи), а канцеларије на нивоу градова и комуна (општине), зависно од величине насељеног места, односно од броја становника. Здравствени прегледи се обављају на нивоу жупанијског регрутног центра, а војномедицински центри имају улогу другостепене медицинске комисије (решења по жалбама).

Бугарска. Послове везане за војну обавезу у Бугарској обавља посебна управа у саставу Генералштаба, а њеним радом руководи заменик начелника Генералштаба. У стручном погледу, управи су потчињени војни окрузи на нивоу области. У саставу војних округа налазе се центри за евиденцију, који обављају извршне послове. Војним окрузима потчињене су рејонске војне управе (слично нашим војним одсесима). Служење војног рока траје 12 месеци. Здравствена обрада регрута обавља се у болницама, при којима су формиране сталне регрутне комисије у чијем су саставу и представници војних округа.

Швајцарска. У Швајцарској војној обавези подлежу сви швајцарски грађани. Регрутна обавеза почиње у години у којој регрут навршава 20 година живота и траје до 50 године. Основни војни рок траје четири месеци (118 дана), а војни обвезници се после 282 дана ангажују у резервном саставу. Укупно, војна обавеза траје 300 дана.

На регрутовању војни обвезници могу да буду оцењени као „способан за војну службу“, „способан за помоћну службу“²⁰ или „неспособан за војну службу“. Обука се изводи у регрутним школама. Пре регрутације и позивања на обуку сви регрути пролазе кроз обавезну предрегрутну проверу физичке спремности. Војне обавезе ослобађају се одређене категорије лица: лица на изборним функцијама државне управе за време док им траје мандат; чланови Савезног већа (владе) и савезни канцелар; већина свештеника (који нису распоређени у ОС); директори болница и неопходни персонал јавних здравствених установа, и директори казних и истражних установа; припадници полиције који нису распоређени у војну полицију; људство граничне заштите; лица која су осуђивана за тешка кривична дела; људство запослено у јавном саобраћају значајном за ОС и део службеника ПТТ – ова лица завршавају само одређене регрутне школе.

²⁰ Просечно, 88 одсто швајцарских грађана мушког пола „способно“ је за војну службу.

Бивше југословенске републике. У бившим Југословенским републикама, у почетном периоду организовања, у принципу, задржан је систем војне и регрутне обавезе који је функционисао у СФР Југославији. Организација система допуњавана је према појединачним условима.

У *Хрватској* одељењима за послове одбране у жупанијама и одељцима за одбрану у општинама руководи Министарство одбране. Ти органи воде евиденцију војних обвезника, а здравствене прегледе и регрутовање обављају комисије у саставу војносанитетских установа. У току је реорганизација војске и очекује се да послове везане за војну обавезу преузме Генералштаб. Дужина служења војног рока износи шест месеци.

Војна обавеза у *Македонији* регулисана је Уставом из 1991. године и амандманима из 1992. године. Права и дужности у вези с војном обавезом детаљније су регулисани Законом о одбрани. Служење војног рока траје девет месеци.

У *Словенији* је војна обавеза општа. Утврђена је Уставом из 1992. године. Дужина служења војног рока износи седам месеци.

Након Дејтонског мировног споразума (1995), у новонасталој држави *Босни и Херцеговини* још увек се траже најбоље форме организовања војне обавезе. Дужина служења војног рока износи шест месеци.

На основу наведених показатеља и карактеристичних примера из земаља чланица НАТО-а, Русије и неутралних и суседних земаља, може се закључити да се систему војне обавезе свуда у свету посвећује значајна пажња. Његове основне поставке уређују се уставом, а начин функционисања посебним законским и подзаконским прописима. Систем регрутовања (са мањим изузецима и специфичностима) у надлежности је војних органа и, у догледној будућности, не предвиђа се преношење тих послова на структуре изван оружаних снага.

Карактеристично је да у многим земљама почетне податке за формирање војне евиденције надлежним војним органима достављају одговарајући цивилни органи власти у чијој је надлежности пријавно-одјавна служба грађана. За обављање тог задатка органи власти су прецизно обавезни према садржају и роковима извештавања, а трошкове за те активности сnose државни органи. Улога цивилних институција у војној обавези своди се на обезбеђење почетних података за војну евиденцију, предрегрутне прегледе и, у појединачним случајевима, здравствену обраду регрута.

Смањење natalитета у већини високо и средње развијених земаља Европе и у САД,²¹ поопштравање критеријума (којима се ограничава укупан број регрута способних за војну службу), све бројнији пацифистички покрети и све чешћа опструкција војне обавезе из верских и

²¹ Проблеми са људством („Орбис“, Њујорк, 1989. године).

других убеђења отежавају одржавање садашњег бројног стања оружаних снага.²² Међутим, уколико би се, ипак, тежило задржавању садашњег бројног стања, решење за превазилажење наведених проблема могло би да се тражи и у продужењу трајања војног рока, али би се у том случају могле појавити и бројне тешкоће, углавном политичке природе.²³ Због тога је све чешћа тенденција (посебно у ОС Запада) скраћења времена служења војног рока и комбиновања обавезног служења са продуженим (професионално) служењем. Такав приступ условљен је потребом држања готових снага које су опремљене најсавременијим наоружањем и војном опремом, али са мањим бројем људи.

Развој политичке ситуације у свету утицао је на јачање „мировних покрета“, што је довело до повећања броја војних обвезника који одбијају служење у ОС или одбијају да носе оружје из верских или других разлога савести. Ти војни обвезници војни рок, по правилу, служе без оружја у продуженом трајању. Због тога се у скоро свим земљама предузимају мере за смањење броја ослобађања од војне службе, и то: ублажавањем медицинских и старосних критеријума, поопштравањем критеријума за цивилно служење војног рока и настојањем да се оно учини што мање привлачним.²⁴ У суштини, војна обавеза, као инструмент организовања и попуње мирнодопске и ратне армије, усклађена је са доктрином земље. Стога је већина земаља света развила систем војне обавезе који је у надлежности управних институција оружаних снага и остварује се преко војнотериторијалних органа или органа деташованих у састав територијалне организације.

Војна обавеза у Савезној Републици Југославији

Војна обавеза у *СРЈ* као уставна категорија детаљније је одређена Законом о *ВЈ* и, у основи, чини право и обавезу обучавања појединаца за личну и колективну заштиту у случају елементарних непогода, ванредног стања, непосредне ратне опасности и ратног стања. У нашој земљи војна обавеза је *општа* и дужни су да је, према Закону, извршавају сви југословенски држављани без обзира на то где им је пребивалиште. Настаје у 17. години, када се омладинци уводе у војну евиденцију, траје до 60 године, и остварује се кроз:

– регрутну обавезу;

²² Због тога ће већина тих земаља бити приморана да тражи друга решења и могућности за одржавање захтеваног нивоа попуње.

²³ У многим земљама служење војног рока је све непопуларније, па се продужење војног рока плаћа високом политичком ценом. Такав случај је био и у Немачкој, 1989. године, када је конзервативна влада донела одлуку да се служење војног рока продужи са 15 на 18 месеци.

²⁴ Кроз тежину задатака и дуже служење у одређеним јединицама, центрима и установама, неповољан третман таквих лица, слабије плаћање, и слично.

- обавезу служења војног рока;
- обавезу служења у резервном саставу.

Регрутна обавеза

Регрутна обавеза почиње на почетку календарске године у којој омладинци пуне 17 година живота и траје до упућивања на служење војног рока. Састоји се од: увођења регрута у војну евиденцију (В/Е), лекарских и других прегледа и психолошких испитивања, регрутовања и упута регрута на служење војног рока.

Увођење регрута у војну евиденцију прва је фаза у испуњавању регрутне обавезе. Од резултата те фазе зависи величина људског потенцијала који је на располагању за регрутовање и попуњу Војске. Према *Закону о Војсци Југославије*, увођење у војну евиденцију прописано је као дужност сваког лица мушког пола²⁵ да се у календарској години у којој навршава 17 година живота јави надлежном војнотериторијалном органу (ВТО) ради увођења у војну евиденцију и устројавања одређених војноевиденционих докумената. Регрути који бораве у иностранству дужни су да се ради регулесања регрутне обавезе јаве надлежном дипломатско-конзуларном представништву (ДКП) СРЈ у иностранству.²⁶ Увођење регрута у војну евиденцију обавља се на основу података из матичне књиге рођених, регистра становништва, евиденције коју воде органи пријављивања грађана, спискова Министарства унутрашњих послова (МУП), школа и месних заједница, изјаве регрута, родитеља или родбине и података прикупљених на други начин. Увођењем у војну евиденцију југословенски држављанин добија статус војног обвезника – регрута. У тој фази војне обавезе ажурирају се подаци о школској спреми итд. и регрут припрема за лекарске прегледе и регрутовање. Основни документи на основу којих се регрути уводе у војну евиденцију јесу: 1) извод из матичне књиге рођених; 2) уверење о југословенском држављанству, и 3) подаци о адреси и месту пребивалишта, а за регруте који бораве у иностранству обавештење надлежног дипломатско-конзуларног представништва. Регрути се у војну евиденцију²⁷ уводе на основу обједињеног (јединственог) списка за увођење. Приликом увођења у војну евиденцију формирају се сва предвиђена војноевиденциона документа (ВЕД). Регрутну евиденцију чине: матична књига, матични картон (МК), јединични картон (ЈК), азбучни картон (АК) и војна и здравствена књижица.

²⁵ Жене не подлежу регрутној обавези.

²⁶ У року од месец дана од увођења регрута у војну евиденцију ДКП дужно је да о томе обавести надлежни војнотериторијални орган.

²⁷ Регрути се за увођење у В/Е позивају појединачним и општим позивом.

Лекарски прегледи и психолошка испитивања регрута друга су веома значајна функција за испуњење регрутне обавезе. Обављањем лекарских прегледа и психолошких испитивања остварују се три основна задатка: 1) обезбеђују се услови за упућивање на служење војног рока свих здравствено способних регрута; 2) сваки регрут се регрутује у род-службу и војноевиденциону специјалност која највише одговара његовим психофизичким способностима, стручној спреми и осталим карактеристикама, и 3) регрути који су неспособни за војну службу ослобађају се од служења војног рока. Под медицинско-психолошком селекцијом подразумева се поступак одабирања регрута из регрутне популације за које се, на основу одређених критеријума, претпоставља да ће на одређеном ВЕС-у бити знатно успешнији од оних који те критеријуме не испуњавају. Односно, из укупне масе регрута одабира се мањи број оних за које се оправдано очекује да ће бити успешнији на одређеним ВЕС-овима. Тај поступак је посебно важан за избор регрута за поједине специјалности.

Медицинско-психолошком класификацијом, за разлику од селекције, не обухватају се само здравствено способни регрутни обвезници, већ целокупна регрутна популација. Помоћу ње се разврставају сви регрути на постојеће ВЕС-ове као „оспособљени“ за војну службу²⁸ или „онеспособљени“ за војну службу,²⁹ зависно од њихових здравствених и психолошких способности и интересовања, као и других карактеристика. Приликом селекције и класификације у средишту интересовања је регрут, кога треба распоредити на ВЕС на којем ће, с обзиром на свој психосоматски профил, моћи да постигне што бољу војностручну оспособљеност и борбену ефикасност. Расположиви регрути се посматрају као кандидати за већи број ВЕС-ова, тако да се ствара и могућност усклађивања индивидуалних (жеља регрута) и општих потреба (попуна ВЈ) приликом доношења одлуке за сваког кандидата појединачно. Регрути за које се приликом увођења у војну евиденцију или после тога, на основу веродостојне лекарске документације, установи да болују од неизлечиве болести или да имају телесне мане и недостатке без изгледа за излечење (слепоћа на оба ока, потпуна глувоћа на оба уха, тежа психичка обољења, одузетост тела или појединих екстремитета) не позивају се на лекарске прегледе. У тим случајевима регрутна комисија оцену способности за војну службу утврђује и доноси на основу медицинске документације, коју прикључује јединачном картону регрута.

Регрутовање је планирано као јединствен процес на целокупној територији СР Југославије. Обављају га надлежни војнотериторијални органи,³⁰ према месту пребивалишта (боравишта) регрута, на

²⁸ Регрути који су оцењени као „способни“ или „ограничено способни“ за војну службу.

²⁹ Регрути оцењени као „привремено неспособни“ или „неспособни“ за војну службу.

³⁰ Војнотериторијални окрузи (ВОк) и војни одсеци (ВОд) у чијем се саставу налази и одређени број одељака.

основу законских одредаба. Уз примену савремених метода и инструмената, помоћу селекције и класификације, регрутовањем се обезбеђује (одабира) поуздан регрутни контингент (психофизички здраво и способно људство) за попуњу ВЈ у миру и рату. Тако одабрано људство у току служења војног рока треба да се обучи и оспособи за обављање задатака у најразноврснијим борбеним ситуацијама. Да би успешно користили савремена борбена средства војници се обучавају у одговарајућим видовима, родовима и службама, односно за ВЕС-ове који су им одређени на регрутовању, тј. где се очекује да ће бити најуспешнији. Регрутовањем се обезбеђује: 1) да сви здравствено способни регрути служе војни рок а да неспособни буду ослобођени те обавезе; 2) регрутни контингент за попуњу мирнодопске војске, и 3) одређивање регрутима ВЕС-а према стручној спреми, склоностима и знањима значајним за војску.

Приликом регрутовања примењују се јединствени критеријуми за оцењивање способности регрута за војну службу и одређивање рода, односно службе у којој ће служити војни рок. Основни елементи на којима се регрутовање заснива јесу: величина регрутног контингента на одређеном простору и на целој територији земље; оперативно-стратегијски развој ратних оружаних снага; друштвено-политички систем; организација и развијеност здравствене службе која обавља лекарске прегледе; економски и демографски чиниоци; захтеви за сигурно, непрекидно и уредно функционисање регрутовања у миру, рату и ванредним приликама; учешће бројних државних субјеката, команди и јединица ВЈ, и мирнодопске и ратне потребе за попуном Војске. *Циљ регрутовања је да се, према јединственим критеријумима,³¹ оцени способност регрута за војну службу и да им се одреди род, односно служба, и ВЕС, чиме се обезбеђује да „прави човек дође на право место“.* Приликом регрутовања приоритет треба дати: јединицама и ВЕС-овима I категорије, возачима моторних и борбених возила, јединицама и ВЕС-овима II категорије и попуни ВЕС-ова за које се искључиво тражи одговарајућа стручна спрема или одређено занимање за које се обучава у грађанству. Одређивање способности за војну службу и одређивање рода, односно службе, и ВЕС-ова обавља се на основу оцене здравствене способности и других потребних података о регруту, као и на основу минималних услова за одређивање рода службе и војноевиденционе специјалности.

Регрутовање обавља регрутна комисија, која се формира на основу наредбе надлежне команде војног округа. Регрутну комисију сачињавају три члана: председник (официр или резервни официр), лекар (официр лекар или официр лекар из резервног састава) и представник ВТО у којем се регрут води у војној евиденцији. Род-служба, ВЕС и категорија јединице у којој ће регрут служити војни рок одре-

³¹ Мерила за оцењивање рода-службе, односно војноевиденционе специјалности.

ђују се, по правилу, у присуству лица које се регрутује.³² Лице које је оцењено као „неспособно“ за војну службу а није навршило 50 година живота може да се пошаље на ревизиони преглед ради поновне провере способности за војну службу. Одлуку о ревизионим прегледима лица истог или различитог годишта може да донесе Савезна влада, а за поједина лица начелник ГШ ВЈ или лице које он овласти.

Надлежни ВТО позива на регрутовање регруте који се воде у војној евиденцији у календарској години у којој навршавају 18 година живота (предвиђена је законска могућност регрутовања у години у којој регрут навршава 17 година живота), као и старије регруте који нису регрутовани или су оглашени „привремено неспособним за војну службу“ а привремена неспособност им ускоро истиче. Регрути који долазе из иностранства, где су боравили привремено или стално, имају право првенства у обављању процедуре регрутовања. Позивање се обавља појединачним или општим позивом,³³ а позиви се уручују, односно оглашавају на јавним местима (општи позив) 30 дана раније.

Након лекарског прегледа предлог оцене способности за служење у ВЈ дају надлежне здравствене установе, док оцену способности закључују регрутне комисије на самом регрутовању. Тада се регрути-ма, зависно од стручне спреме, склоности и занимања значајних за Војску и здравствених способности одређују род-служба и ВЕС у оквиру рода-службе у којој ће регрут служити војни рок.

Упут на служење војног рока процес је у којем се плански и организовано, према потребама обучавања за одбрану земље и попуње Војске Југославије, регрути упућују на служење војног рока. Упућивање регрута на служење војног рока остварује се према *Закону о ВЈ, Уредби о вршењу војне обавезе и Упутству за регрутовање и попуњу ВЈ у миру и рату*, кроз планирање, наређивање, извештавање и контроле. На служење војног рока упућују се регрути који немају основ за одлагање, а према плану упута и са одређеним родом-службом и војноевиденционом специјалношћу. Годишњим наређењем за упут, које у ВЈ издаје начелник ГШ ВЈ, регулишу се систем попуње и динамика упута регрута на служење војног рока и друга општа питања и обавезе команди, јединица и организацијских јединица ГШ Војске. На служење војног рока упућују се регрути који су „способни“ и „ограничено способни“ за војну службу тако што им се уручује позив. Упућивање се, према чл. 302. *Закона о ВЈ* може обавити и раније, односно на захтев регрута (привремени упут у ВЈ). Зависно од значаја, осетљивости, дужности или задатака одређене јединице и војноевиден-

³² Одређивање рода-службе (ВЕС) и оцену способности за војну службу регрутна комисија доноси у потпуном саставу. Оцена способности за војну службу може да буде: „способан за војну службу“, „ограничено способан“, „привремено неспособан“ или „неспособан за војну службу“.

³³ Општи позив има снагу појединачног позива.

ционе специјалности, регрути се разврставају у I и II категорију и остале јединице.³⁴

Обавеза служења војног рока

Служење војног рока, као следећа фаза у реализације *војне обавезе*, прво је практично ангажовање дела војних обвезника, односно мушке популације, у систему одбране земље, и *основни је начин обучавања и оспособљавања грађана за одбрану*.

Основне карактеристике обавезе служења војног рока. Служење војног рока реализује се у командама, јединицама и установама Војске. Обавеза служења војног рока постоји у свим земљама у којима је ратна армија већа од мирнодопске армије. У СРЈ, служење војног рока реализује се на три начина: *служењем у јединицама и установама ВЈ* (редовно служење), *служењем без оружја* (у јединицама и установама ВЈ), и *цивилним служењем војног рока* (у јединицама и установама ВЈ и СМО). За време служења војног рока без оружја и у цивилној служби војник има иста права и обавезе као војник који војни рок служи у Војсци. *Војни рок траје девет месеци*, а за регруте који војни рок служе у цивилној служби и без оружја траје 13 месеци.

Служење војног рока у функцији мирнодопске попуне Војске Југославије. Попуна ВЈ војничким саставом обезбеђује се: 1) *војницима на служењу војног рока* (регрути), 2) *војницима по уговору* (војници по уговору на војничким дужностима), и 3) *ванредном попуном* (лица из резервног састава). Служењем војног рока обезбеђује се захтевани ниво мирнодопске попуне ВЈ војницима на служењу војног рока, чиме се стварају неопходни предуслови за постизање захтевног нивоа борбене готовости.

За сваку календарску годину, попуна јединица и установа ВЈ војницима на служењу војног рока регулише се наређењем начелника ГШ Војске. Тим наређењем се дефинише начин попуне и, по потреби, одређују се и приоритети.³⁵ Команданти корпуса, зависно од потреба и задатака, могу у својим саставима да спроведу прераспodelу војника, али мењање планова попуне између корпуса (групација) на предлог тактичких носилаца може да се обави само уз одобрење Сектора за ПМ и СП – Управе за организацију, мобилизацију и војну обавезу.

Служење у резервном саставу

Под обавезом *служења у резервном саставу* подразумева се учешће лица из резервног састава на војним вежбама, курсевима и дру-

³⁴ Тачка 16. Улова за одређивање рода, службе и војноевиденционе специјалности („СВЛ“, бр. 15/1994).

³⁵ Реализацијом планова непосредне и посредне попуне обезбеђује се одржавање наређеног нивоа попуне приоритетних састава.

гим облицима војне обуке у непосредној ратној опасности и у рату, као и обављање других дужности војних обвезника прописаних законским и подзаконским актима.

Карактеристике обавезе служења у резервном саставу. Обавеза лица у резервном саставу подлежу југословенски држављани способни за војну службу. Резервни састав војске чине војни обвезници који су одслужили војни рок; војни обвезници који су, према одредбама *Закона о ВЈ*, регулисали обавезу служења војног рока на други начин ако су оцењени „способним“ или „ограничено способним“ за војну службу, и жене војни обвезници. *Резервни састав Војске може да се дефинише као део Војске који сачињавају резервни официри, резервни подофицири, војници у резерви и жене војни обвезници.*

Алтернативно служење војног рока

Право приговора савести

Идеја о људским правима резултат је новијег историјског развоја и први пут је јасно формулисана 1789. године, у току Француске грађанске револуције.³⁶ Људска права су урођена и неотуђива, и сваки човек их има зато што је људско биће, а не зато што му их је подарила власт, па је природно да му ниједна власт та права не може одузети јер му их није ни дала. Документи који су претходили Француској револуцији садрже нека начела и правила која спадају у савремени корпус људских права, али није реч о људским правима у правом смислу. Наиме, права која су њима „подарена“ нису дата свим људима, већ само племству или слободним грађанима. Такође, сам израз „подарити“, који се користи у тим документима, указује на то да монарх који их је подарио (или његов наследник) може и да их одузме.

Приговор савести, као фундаментално људско право, актуелизован је у последњој деценији 20. века. За разлику од ранијих раздобља, од тада се то право не сматра искључиво верским правом.³⁷ Идеолошка основа приговора савести садржана је у идеји одбијања да се учествује у убијању других људи,³⁸ без улажења у суштину рата и ратовања и прављења разлике између нападача и жртве. Међутим, бројне пацифистичке организације, покрети и верске секте настоје право приговора савести да искористе и злоупотребе за пропагирање како забране но-

³⁶ У познатој декларацији о правима човека и грађанина који је усвојила Француска народна скупштина 26. августа 1789. каже се да „људи се рађају и живе слободно у једнаким правима“ и да су „непознавање, заборављање или презирање људских права једини узроци општих несрећа и корупција влада“.

³⁷ Др Стеван Лилић, Биљана Ковачевић-Вучо, *Приговор савести*, ЈУКОМ, Београд, 2000.

³⁸ Тако схватање приговора савести својеврсна је вулгаризација, јер се тако изједначавају убице – нападачи (они који воде освајачке ратове) и браниоци, који су принуђени да се бране од агресије.

шења и употребе оружја, тако и потпуног ослобађања од војне обавезе. Самим тим, и одлучивање о захтевима за алтернативно služeње војног рока веома је деликатно, нарочито када постоји уверење да је држава у опасности и када је најзначајније да се обезбеде потребни људски потенцијали, односно одговарајући број обучених војника.

Страна искуства у примени права приговора савести

Пракса у страним државама, кад је реч о приговору савести, креће се у крајностима: у неким земљама за остваривање тог права довољна је само изјава заинтересованог лица (приговарач савести), док у другим земљама то право уопште не постоји. Међутим, у многим земљама проверава се веродостојност такве изјаве и искреност таквог уверења.³⁹

Право на приговор свести правно је регулисано у више десетина земаља света, али се његова примена разликује од земље до земље.⁴⁰ У неким земљама је право на приговор савести либерално, па су бројни приговарачи савести. Процедура остваривања права на приговор савести је јасно утврђена, а služeње војног рока замењено је цивилним služeњем у алтернативним службама.⁴¹ У Бугарској, Румунији, Мађарској, Чешкој, Немачкој, Аустрији, Данској, Грчкој, Италији, Швајцарској, Великој Британији и републикама бивше СФРЈ право на приговор савести може да се оствари само према прописаној процедури (за сваку конкретну земљу). Земље као што су Албанија, Азербејџан, Јерменија, Белорусија, Турска и већина афричких земаља не знају за право на приговор савести. Такође, има и земаља у којима је укинута општа војна обавеза, па нема ни потребе да се право на приговор савести посебно регулише (Белгија, Исланд, Ирска, Луксембург и Холандија). Наведене разлике у примени права на приговор савести указују на специфичност те проблематике, па су значајна нека законска и практична решења у појединим земљама.

Аустрија. Право на приговор савести утврђено је Уставом из 1975. године, а грађани који одбију да служе војску из разлога савести обављају алтернативну службу у трајању од 12 месеци. Захтев за алтернативну службу подноси се у тачно одређеним роковима, што значи да то право не могу да остваре они који то нису учинили на регрутотвању. Захтеви се предају Министарству унутрашњих послова и служба се обавља под његовим надзором. Алтернативна служба може да

³⁹ Те разлике указују на то да би коначну одлуку кад је у питању право на приговор савести ипак требало да доносе независни и непристрасни државни органи.

⁴⁰ У појединим земљама други разлози савести су често изговор за специфичан вид непослушности појединих народа или националних мањина, и то углавном из два разлога: не осећају се равноправним у војсци или неверују у циљеве и употребу војске.

⁴¹ Земље западне Европе, попут Немачке, Француске, Шпаније, Шведске и Финске.

се обавља и у јавним службама, цивилној одбрани, болницама, социјалним службама итд., као и у војсци, али у неборбеним јединицама.

Данска. Приговор савести је правно регулисан још од 1917. године. Војни обвезници, уместо војне обавезе, могу да обављају неки други посао који има општи значај. Дужина службе зависи од рода војске у којем приговорач служи, и траје од четири до 13 месеци. Захтеви се подносе Министарству унутрашњих послова, а приговорачи савести могу сами да бирају алтернативну службу у владиним или у невладиним организацијама.

Финска. Право на приговор савести правно је регулисано од 1931. године. Садашњу законску основу чини *Закон о алтернативним цивилним службама*, из 1991. године, којим је у миру предвиђено обављање цивилне алтернативне службе, али та обавеза у рату није одговарајуће регулисана. Захтеви се подносе Министарству одбране, а право на подношење захтева, осим регрута, имају и резервисти и војници у току служења војног рока. Алтернативне службе трају 13 месеци. Обављају се, под надзором Министарства за рад, у владиним и невладиним организацијама, општинским организацијама, црквама, непрофитним организацијама и организацијама из области социјалне заштите и здравства.

Француска. Право на приговор савести правно је регулисано 1963. године. Садашњи законски основ је Закон из 1983. године којим су предвиђени лични разлози савести против употребе оружја. Захтеви на основу приговора савести подносе се до 15. у месецу који претходи регрутовању. Захтеве могу поднети и резервисти (четири године након завршетка војног рока), али се не могу подносити за време служења војног рока. Податке о праву на приговор савести војни обвезници добијају у току медицинског прегледа, а захтеви се подносе Министарству за социјална питања, преко Министарства одбране. Алтернативна служба траје 20 месеци, а може се обављати у владиним и невладиним организацијама.

Немачка. Алтернативна служба је регулисана *Законом о цивилним службама* из 1995. године. Предвиђено је право жалбе административном суду, а војни обвезници чији су захтеви одбијени морају да служе редовни војни рок и, у противном, могу да буду кажњени. Алтернативна служба траје 13 месеци, под надзором Савезног уреда за цивилне службе при Министарству за омладину, породицу, жене и здравље. Обавља се, углавном, у болницама, социјалним установама и у невладиним организацијама.

Грчка. Алтернативно служење војног рока изван војних јединица регулисано је *Законом о приговору савести* из 1998. године, али процедура око подношења захтева није посебно утврђена. Алтернативно служење војног рока може се обављати и у неборбеним јединицама, али траје дупло дуже.

Италија. Садашњи правни основ приговора савести је *Закон о приговору савести* из 1998. године. Право на приговор савести је ограничено за време рата, односно тада постоји могућност наоружаног служења у војним јединицама. Захтеви се подносе до 60 дана по завршетку лекарског прегледа Националном бироу за цивилне службе, где приговарачи могу да буду позвани и на разговор. Алтернативне службе трају 10 месеци, под надзором Националног бироа за цивилне службе, а могу се обављати у јавним институцијама и непрофитним организацијама.

Русија. Право на приговор савести утврђено је *Уставом Русије* из 1993. године, али није детаљније регулисано одговарајућим законским, односно другим правним актима. Пошто нема закона, нема ни утврђене процедуре за подношење захтева, па су локалне регрутне комисије до сада у свега неколико случајева дозволиле алтернативно служење војног рока у неборбеним јединицама.

Бугарска. Право на приговор савести утврђено је *Уставом* из 1998. године. Захтеви се подносе пре почетка служења војног рока, а алтернативна служба траје две године. Захтеви за алтернативно служење војног рока подносе се Комисији алтернативне службе,⁴² преко подручне војне комисије. Комисија обавља разговор са подносиоцима захтева и, затим, доноси одлуку. Постоји и право на жалбу, која се подноси Министарству за рад и социјална питања, као и Врховном суду. Алтернативна служба може се обављати само у државним институцијама (социјалне установе, болнице, цивилна заштита итд.).

Мађарска. Право на приговор савести утврђено је *Уставом* и *Законом о цивилној служби* из 1997. године. Захтев се може поднети и за време служења војног рока, али само до полагања заклетве, и то цивилним властима. Трајање алтернативне службе износи девет или 15 месеци, зависно од тога где се обавља,⁴³ а може се обављати и у иностранству, на основу билатералних уговора са другом државом.

Румунија. Право на приговор савести регулисано је *Законом о припремама становништва за одбрану* из 1996. године. Алтернативне службе, у трајању од 24 месеца, утврђене су Резолуцијом Владе из 1997. године. Захтеви за алтернативно служење војног рока подносе се Министарству одбране, а служење се обавља у јавним институцијама, трговинским компанијама које раде у области социјалне и медицинске помоћи, на пројектима за заштиту околине, у пољопривреди и шумарству. Међутим, наведена решења још се не примењују у пракси.

⁴² Комисија алтернативне службе је у оквиру Министарства за рад и социјална питања.

⁴³ Уколико се алтернативна служба обавља у војсци (у неборбеним јединицама), траје девет месеци, а уколико се обавља у владиним и невладиним организацијама, траје 15 месеци.

Словенија. Прво на приговор савести регулисано је *Уставом Словеније*. Садашњи правни основ приговора савести у Словенији јесте *Закон о војној служби*, али у њему не постоје посебне одредбе којима је регулисано право на приговор савести за време рата. Предвиђена је и могућност подношења захтева и за време служења војног рока, а захтеви се подносе Министарству унутрашњих послова. Постоји право на жалбу, а приговарачи чији су захтеви одбијени морају да служе војску. Дужина алтернативног служења војног рока износи седам месеци, под надзором Министарства унутрашњих послова, које је под контролом Министарства одбране. Алтернативно служење војног рока може да се обавља у ватрогасним јединицама, Црвеном крсту, болницама, и слично, а постоји и могућност ненаоружаног служења у војсци.

Хрватска. Право на приговор савести према хрватском уставу дозвољено је лицима која из верских уверења или моралних убеђења не желе да служе своју војну обавезу у војсци. Приговор савести и алтернативне службе регулисани су *Законом о одбрани* из 1993. године. Захтеви се могу подносити пре, за време и након одслужења војног рока Комисији цивилне одбране, која је под контролом Министарства правде. Алтернативно служење се обавља у цивилним институцијама⁴⁴ или у војсци.

Македонија. Не постоји правни пропис којим се регулише то питање. Међутим, према *Закону о одбрани*, лицима која из верских разлога одбију служење војне обавезе дозвољено је да ненаоружани служе 14 месеци у војсци.

Алтернативно служење војног рока у Савезној Републици Југославији

Војни рок служе сви југословенски држављани који су за то „способни“, односно оцењени као „способни“ или „ограничено способни“ за војну службу. Поред служења војног рока у командама, јединицама и установама ВЈ (служење под оружјем у трајању од девет месеци), предвиђене су и две могућности алтернативног служења војног рока: *служење војног рока без оружја* (у командама, јединицама и установама ВЈ у трајању од 13 месеци) и *цивилно служење војног рока* (у командама, јединицама и установама ВЈ и СМО такође у трајању од 13 месеци). Под *служењем војног рока без оружја* подразумева се начин служења војног рока без оружја због „приговора савести“, верских и других разлога у командама, јединицама и установама Војске. Међутим, и кроз такав облик служења војног рока војник се умногоме може оспособити за ангажовање на пословима одбране. Цивилно слу-

⁴⁴ Алтернативне службе још увек нису дозвољене, па је једино могуће петнаестомесечно ненаоружано служење војног рока.

жење војног рока може да се дефинише као начин обављања задатака ради пружања помоћи и служења војног рока изван Војске, односно у цивилним организацијама и установама. Односно, то је начин служења војног рока на који се, кроз ангажовање грађана у за то одређеним организацијама и установама, може остварити општа друштвена корист. Међутим, иако је то својеврстан друштвено користан рад, приликом цивилног служења војног рока војни обвезник се не обучава за многе радње потребне за одбрану земље.

Законска решења. Служење војног рока без оружја и цивилно служење војног рока детаљније су регулисани законским и подзаконским актима. У *Уставу*, као основу за одбијање оружја, предвиђени су религиозни, али и други разлози савести. Међутим, навођењем „других разлога савести“ остављена је велика ширина за тумачење тих разлога. Према *Уставу СРЈ* (чл. 137, став 2), грађанину који због верских или других разлога савести не жели да испуни војну обавезу под оружјем омогућено је да војни рок служи без оружја или у цивилној служби, што је детаљније регулисано *Законом о Војсци Југославије* (чл. 296–300); *Уредбом о вршењу војне обавезе* (чл. 16 и 26–29) и *Упутством за регрутовање и попуну Војске Југославије у миру и рату* (чл. 61. и 92–97). Изменама чл. 297. *Закона о ВЈ* регулисано је да се војни рок у цивилној служби, осим у Савезном министарству одбране, служи и у командама, јединицама и установама Војске. Могућношћу да се војни рок у цивилној служби (без оружја) служи у војнопривредним, здравственим и општеспасилачким организацијама, организацијама за рехабилитацију инвалида и другим организацијама и установама које се баве делатношћу од општег интереса значајно се смањују трошкови. Такође, на основу тих измена законских одредаба избегнути су проблеми смештаја, исхране, личних примања и одређивања посебног лица за контролу служења војног рока у тим установама. Међутим, кад је реч о војној обавези у целини, ипак нису узети у обзир сви значајни елементи. Наиме, према усвојеним законским решењима, војни рок у цивилној служби (без оружја) углавном се служи у војнопривредним, здравственим и општеспасилачким организацијама, организацијама за рехабилитацију инвалида и другим организацијама, а то би требало да буде само једна од могућности.⁴⁵ Савезно министарство за одбрану (Управа за цивилну одбрану), према чл. 27. *Уредбе о вршењу војне обавезе*, одредило је поједине војнопривредне установе и здравствене организације у које се регрути упућују на цивилно служење војног рока.

Практична решења. На основу наведених законских одредаба могло би се закључити да је једина разлика између служења војног рока без оружја и служења у цивилној служби у томе што се служење

⁴⁵ Са становишта војне обавезе, прихватљивије је да се алтернативно служење војног рока обавља у тзв. неборбеним јединицама.

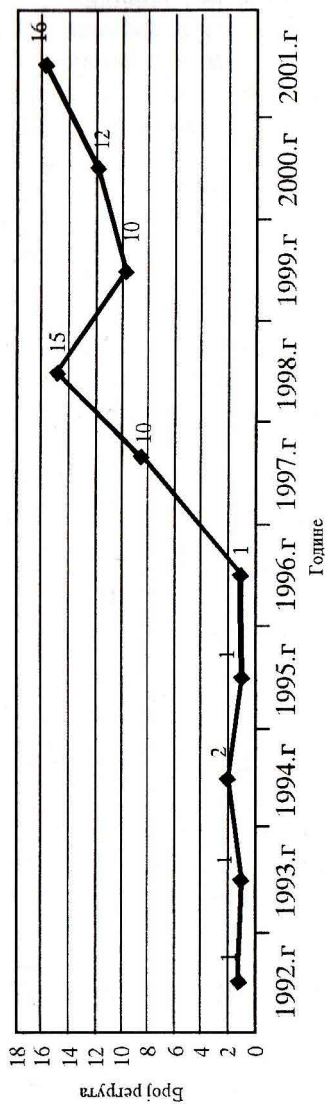
војног рока без оружја обавља у јединицама и установама ВЈ, а служење у цивилној служби – у јединицама и установама ВЈ или у Савезном министарству одбране. Међутим, разлика између та два начина служења војног рока је ипак велика, будући да грађанин који је одабрао начин „дивилног“ служења војног рока остаје необучен за многе радње и поступке који су веома важни за личну и колективну заштиту. На основу искуства, код нас је интересовање за тај начин служења војног рока на самом почетку било веома мало, али је у последњих неколико година у благом порасту (са 0,03 у 1997. години на 0,04 одсто у 2001. години у односу на укупан број регрута упућених у Војску). Детаљнији подаци приказани су на дијаграму 1.

Регрут који не жели да војни рок служи под оружјем подноси писани захтев за служење војног рока без оружја или за цивилно служење војног рока надлежном војном одсеку. Захтев се подноси у року од 15 дана од дана пријема позива за регрутовање, а решава га комисија, коју чине: председник – војно лице из надлежног војног одсека, и чланови – социјални радник, педагог, лекар, представник верске заједнице и, по потреби, и други. Са доношењем решења за алтернативно служење војног рока утврђују се дужина и начин служења војног рока, односно где ће војни обвезници служити војни рок (у јединицама и установама Војске или у Министарству одбране). У вези с тим решењем регрут може да поднесе жалбу у року од осам дана од његовог пријема. Одлуку по жалби доноси команда војног округа. То решење је у управном поступку коначно и против њега се не може водити управни спор. Правоснажна одлука се уписује у војноевиденциону документацију регрута (војничка књижица, матични и јединачни картон).

И регрути који желе да војни рок служе без оружја или у цивилној служби воде се у војној евиденцији и позивају на лекарске и друге прегледе и психолошка испитивања, регрутовање, одређивање рода, односно службе, и служење војног рока као остали регрути. Одлагање и прекид служења војног рока, одлагање војних вежби, путовање у иностранство и боравак у иностранству и распоређивање на дужности за време служења војног рока и за време обављања војне службе у резервном саставу остварују на исти начин као и војни обвезници који војни рок и обавезу служења у резервном саставу испуњавају са оружјем у Војсци, осим што се за време служења војног рока и служења у резервном саставу распоређују на помоћне дужности и за задатке за чије обављање нису неопходни ношење и употреба оружја (кувари, пекари, електричари, столари, зидари, и слично).

Поступци за подношење и решавање захтева за служење војног рока без оружја или у цивилној служби у пракси су детаљно разрађени. Посебно је важно да је за то време војник *изједначен у погледу права и обавеза са војником који војни рок служи са оружјем*. Такође, детаљно је регулисан поступак у случају да војник који је војни рок

Дијаграм 1

Број регрута упућених на цивилно служење војног рока

служио без оружја или се налазио на цивилном служењу војног рока одлучи да служење војног рока настави са оружјем. Али и обрнуто, у случају да војник који је војни рок служио са оружјем промени мишљење и одлучи да служење војног рока настави без оружја или у цивилној служби. Одређено је пет војнопривредних и тридесет једна здравствена организација за служење војног рока без оружја или у цивилној служби, али се упут те категорије регрута за сада реализује само у војнопривредним установама (ВУ „Дедиње“, Београд; ВУ „Карађорђево“, Карађорђево; ВУ „Морава“, Ниш; ВУ „Бока“, Улцињ, и ВУ „Тара“, Бајина Башта).

Именама *Закона о ВЈ* (крајем 1999) регулисано је да се цивилно служење војног рока, осим у СМО, може служити и у командама, јединицама и установама Војске. Међутим, поред неспорних предности, у практичној примени тог решења могле би да настану и бројне потешкоће, као што су:

- смештај и исхрана регрута упућених на цивилно служење војног рока у команде, јединице и установе ВЈ (уколико не прихвате смештај и исхрану у касарни где се налазе објекти у којима треба да служи војни рок);

- трајање и начин извођења обуке са тим војницима, будући да не постоји план и програм за извођење обуке са том категоријом војника;

- питање одговорности за рад, ангажовање и контролу рада, реда и осталих обавеза за време служења војног рока;

- лечење, уколико не прихвате да се лече у војноздравственим установама;

- поступак и надлежност приликом отпуста војника (раздуживање са опремом и попуњавање ВЕД);

- касније ангажовање тих лица (као војних обвезника) у систему одбране земље.

Тренутно у јединицама Војске има свега неколико војника који војни рок служе без оружја, а у војнодоходовним установама тридесетак војних обвезника је затражило да се упуте на цивилно служење војног рока.

Остваривање права приговора савести

Залагање за остваривање права приговора савести заснива се на Кантовом делу *Вечни мир*, објављеном пре два века. Међутим, то дело, као и многа друга, злоупотребљено је небројено пута. То је најчешће рађено тако што је из суштине дела издвајана само идеја коју треба пропагирати,⁴⁶ при чему су занемариване како суштина и пору-

⁴⁶ Кантова расправа о миру актуелна је и за ово наше време, испуњено збњама и неизвесностима које доноси одсуство мира, толеранције и разумевања. Кант у свом

ка дела у целини, тако и могућност остваривања пропагиране идеје. Наиме, тачно је да човек, као разумно биће, одговара за све што се њему и око њега дешава, и да му је дужност стварање трајног мира у којем ће живети.⁴⁷ И Кант, већ у закључку своје доктрине права (1797. године), поручује да не треба расправљати о томе да ли је идеја вечног мира могућа или не, већ и у случају када је јасно да није остварљива, за ту идеју се треба залагати с вером да је идеал мира основни захтев човечанства.

Пацифисти, који заступају идеалистичко схватање историје, виде у идеји пацифизма поуздано средство за остварење мира, при чему занемарују чињеницу да је питање мира, у ствари, питање „добре воље“ оних који владају. Идеја светског мира, као једна од најстаријих тема у развоју људске мисли и културе (често наново постављена и решавана), још увек је велики проблем целокупног човечанства. За то што су све досадашње пацифистичке тенденције остале без резултата разлог је и у чињеници да је питање мира по практичном домаћају увек било проблем широких маса,⁴⁸ а кључеви рата и мира увек су се налазили у рукама мањег броја светских моћника.

Злоупотреба идеје светског мира од стране пацифистичких покрета, који користе наклоност широких маса и њихове жеље за миром, може да буде опасна не само због неостварљивости саме идеје него и зато што ти покрети не увиђају основну улогу војске у модерном свету – одвраћање од избијања рата. То се, уосталом, види и из назива актуелног система колективне безбедности „Партнерства за мир“.⁴⁹ Тај систем је, у ствари, специфичан програм сарадње између партнерских држава, што јасно указује на значај и улогу војске у постизању и обезбеђењу стабилности и мира у међународним односима.

Приговор савести, који се под изговором залагања за људска права у последње време све више актуелизује умногоме је недоречен, па се у одређеним околностима веома лако може и злоупотребити. Изједначавање или смањење дужине цивилног служења војног рока у односу на редовно служење могло би негативно да утиче на морал војних обвезника који војни рок служе под оружјем, јер у том случају не би било испоштовано значајно правило да дужина трајања неке активности зависи од њене тежине, тј. да теже активности треба краће да трају. То је посебно важно стога што су војници који служе вој-

Вечној миру (бесмртном делу филозофског пацифизма) нуди и нашем времену трајни немир моралне свести пред питањем могућег остварења трајног и потпуног мира, слободе и људског достојанства.

⁴⁷ У досадашњој историји вођени су бројни ратови, који су само с времена на време проткани краткотрајним периодима мира.

⁴⁸ Сви ратови који се воде падају на терет широких маса јер су углавном у питању њихови животи и материјална добра.

⁴⁹ „Партнерство за мир“ је новина у међународним односима. Наиме, савремени свет се све више заснива на колективној и кооперативној безбедности.

ни рок са оружјем у односу на приговараче савести изложени неупоредиво већим психофизичким напрезањима и ризику.

Перспективе остваривања приговора савести у Савезној Републици Југославији

Остваривање права приговора савести у оквиру опште идеје о људским правима веома је осетљиво питање. Наиме, пре доношења било каквог решења из те области и његове примене у пракси неопходно је да се та проблематика детаљније сагледа са свих аспеката. Подаци о броју регрута који су се одлучили за такав начин служења војног рока указују на то да је за сада реч о малом броју лица која желе да војни рок служе без оружја или у цивилној служби. Међутим, будући да је питање веома осетљиво, неопходно је да му се посвети посебна пажња.

У *Уставу СРЈ* као основ за одбијање оружја предвиђени су религиозни, али и други разлози савести, што се може веома различито тумачити. Будући да је тешко установити стварне мотиве који регрута могу да наведу да се одлучи на тај начин служења војног рока, ширина у тумачењу „других разлога савести“ некада би могла да одведе и у другу крајност. Односно, у одређеним околностима коришћење тог права могло би да се и злоупотреби. С обзиром на то да смо земља са веома мало искустава са цивилним служењем војног рока, као и на чињеницу да за сада има мало војних обвезника који су се одлучили за тај начин служења војног рока, још увек се траже најбоље форме за његово организовање. У вези с тим, након усвајања уставне повеље, у новом закону о Војсци требало би предвидети *да се служење војног рока у цивилној служби искључиво обавља у привредним, здравственим, општеспасилачким и другим организацијама и установама које се баве делатношћу од јавног интереса. Таквом изменом цивилно служење војног рока код нас било би прилагођено искуствима и решењима других држава света и у потпуности би било усклађено са суштином служења војног рока у цивилној служби, односно обављало би се изван војних структура.* Такође, једно од могућих решења у тој области може да буде формирање тзв. неборбених јединица, у којима би служили војни рок регрути који се одлуче за алтернативну службу. У сваком случају, треба размотрити и изнаћи најбоље форме организовања војне обавезе како би се омогућило да управо ти војни обвезници касније буду најкориснији у систему одбране земље, односно да буду ангажовани по основу радне обавезе.

Закључак

Систем војне обавезе, са аспекта опште теорије, може да се посматра као скуп међусобно повезаних елемената који сачињавају функционалну целину у реализацији мирнодопске и ратне попуне вој-

ске као сложених функција у окружењу које формира систем одбране земље. Због реорганизације и модернизације Војсци Југославије наметнута је потреба осавремењавања и усавршавања система војне обавезе. Циљ тог усавршавања је квантитативно и квалитативно побољшање мирнодопске и ратне попуње Војске и јачање система одбране у целини. То значи да треба изнаћи решења (концепцијска, организацијска итд.) помоћу којих ће се, на основу оштријих критеријума, повећати број војних обвезника оспособљених за одбрану земље, побољшати квалитет обуке и, онима који то желе, омогућити алтернативно служење војног рока. Тиме би се обезбедило распоређивање и упућивање регрута на служење војног рока према њиховим психофизичким способностима, стручним квалификацијама и жељама.

Евентуални покушаји да се под изговором остваривања људских права поново актуелизује право на приговор савести и, скраћивањем дужине алтернативног служења војног рока у односу на редовно, тај начин служења учини привлачнијим, покренули би мноштво веома деликатних и осетљивих питања. Њихова деликатност огледа се како у могућности злоупотребе тог права, тако и у чињеници да би злоупотреба могла да буде најизраженија у тзв. кризним ситуацијама, односно у ситуацијама када је најзначајније да се за одбрану земље обезбеде потребни људски потенцијали.

Литература:

1. *Војна енциклопедија*, ВИЗ, Београд, 1961.
2. *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.
3. *Закон о Војсци Југославије*, „Службени лист СРЈ“, бр. 67, Београд, 1993.
4. *Закон о одбрани*, „Службени лист СРЈ“, 67, Београд, 1993.
5. И. Кант, *Вечни мир*, Гутенбергова Галаксија, Ваљево, 1995.
6. К. Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951.
7. М. Росић, *Систем регрутовања у ВЈ* (магистарски рад), Београд, 2000.
8. *Студија војне обавезе*, Трећа управа ГШ ВЈ, Београд, 2000.
9. Р. Танасковић, *Фактори изградње организације ОС*, ВИЗ, Београд, 1970.
10. С. Танасковић, *Изградња система мобилизације СРЈ*, „Војно дело“, бр. 3/1992.
11. С. Танасковић, *Мобилизација снага и средстава*, ВИЗ, Београд, 1976.
12. *Упутство за регрутовање и поуну ВЈ у миру и рату*, Београд, 1994.
13. *Упутство о извршавању војне обавезе приликом путовања и боравка у иностранству*, Трећа управа ГШ ВЈ, Београд, 2001.
14. *Упутство о служењу војног рока војних обвезника спортиста*, Трећа управа ГШ ВЈ, Београд, 2001.
15. *Упутство за извештавање о војним обвезницима, мирнодопској и ратној попуни Војске Југославије*, Београд, 1996.
16. *Уредба о вршењу војне обавезе*, Београд, 1994.
17. *Устав СРЈ*, Београд, 1992.
18. *Услови за одређивање рода, службе и војноевиденционе специјалности*, „Службени војни лист“, бр. 15/1994.